

ΠΑΡ 17

ΚΛΥΤΑΙΜΗΣΤΡΑ

ΟΥΧΙ

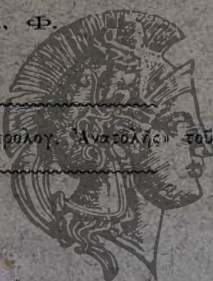
ΚΛΥΤΑΙΜΝΗΣΤΡΑ

ΥΠΟ

ΠΕΤΡΟΥ Ν. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

Δ. Φ.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ.

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Ι. ΠΑΛΛΑΜΑΡΗ,

Μεγάλη οδός του Πέραν, αριθ. 403.

1885.

1266.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΚΛΥΤΑΙΜΗΣΤΡΑ

ΟΥΧΙ

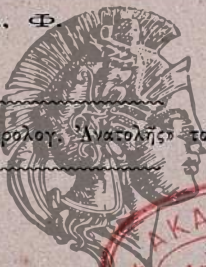
ΚΛΥΤΑΙΜΝΗΣΤΡΑ

ΥΠΟ

ΠΕΤΡΟΥ Ν. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

Δ. Φ.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ
Ανατύπωση ἐκ τοῦ «Ἡμερολογ. Ανατολῆς» τοῦ 1886.

ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ.

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Ι. ΠΑΛΛΑΜΑΡΗ,

Μεγάλη ὁδὸς τοῦ Πέραν, ἀριθ. 403.

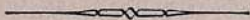
1885.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΚΑΙ ΠΑΛΙΝ ΠΕΡΙ ΚΛΥΤΑΙΜ(Ν)ΗΣΤΡΑΣ.

I

Δημιουργήσας πρὸ δύο ἐτῶν ἐκ θαυμαστῆς τύχης ζήτημα περὶ τοῦ ὀνόματος τῆς γυναικὸς τοῦ Ἀγαμέμνονος οὐδέποτε ἠλπίζον ὅτι ἐντὸς βραχυτάτου χρόνου ἔμελλε καὶ νὰ λυθῇ, βεβαιουμένου ὅτι ἡ ἔνδοξος γυνὴ ὠνομάζετο ἄλλως ἢ ὅπως πάντες ἀπὸ τῶν πρώτων τῆς παιδικῆς ἡλικίας ἐτῶν συνειθισαμέν νὰ ὀνομάζωμεν αὐτὴν ἐν τῷ σχολείῳ καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ. Ἀπὸ αἰῶνων, τίς οἶδε πόσων, ἐπεκράτει ἡ κλήσις Κλυταίμνηστρα, μέχρις οὗ τύχη «θαυμάσαι ἀξία», κατὰ Σοφοκλέα εἰπεῖν, προὔξενήσέ μοι τὸν φόβον μὴ «ἡ γυνὴ τοῦ Ἀγαμέμνονος πρὸ αἰῶνων πολλῶν ἀποβαλοῦσα βίαν καὶ βασιλείαν καὶ ζωὴν καὶ ἄλλα ἀγαθὰ ὀφείλῃ νῦν, μετὰ τρεῖς ἐτῶν χιλιάδας, νὰ ἀποβάλῃ καὶ ἔν γραμμα μένουσα Κλυταίμνηστρα». Ὁ φόβος μου ἔκτοτε μετεβλήθη εἰς πίστιν, ἐν τοῖς ἐπομένοις δὲ ἐπιχειρῶ νὰ πείσω καὶ ἐκείνους τοὺς ἀναγνώστας ὅσοι δὲν ἔχουσιν ἐκ προορίων ἀπόφασιν νὰ μὴ πεισθῶσιν.

II.

Τὴν πρώτην ἀφορμὴν εἰς τὸ ζήτημα ἔδωκεν ἡ λαμπρὰ Λαυρεντιακὴ βιβλιοθήκη ἐν Φλωρεντίᾳ ἔνθα πρὸ τριῶν ἐτῶν διέτριβον

χάριν τῆς υγιείας. Ὁδοῦ πέρεργον ἀνεγίνωσκον καὶ ἄλλα μὲν χειρόγραφα μάλιστα δὲ τὸ πολύτιμον καὶ ἀρχαιότατον τοῦ Σοφοκλέους τὸ ἀποκείμενον ἐν τῷ 32ῳ ἀναλογεῖται ὑπ' ἀρ. 9 (Plut. XXXII, 9) καὶ ὑπὸ τῶν ἐκδοτῶν διὰ τοῦ LA ἢ διὰ μόνου τοῦ L (= Laurentianus) συνήθως σημερινόμενον περιγράφεται ὁ κώδιξ διὰ μακρῶν μὲν ἀλλ' ἀνεπαρκῶς καὶ οὐχὶ μετὰ τῆς δεούσης ἀκριθείας ὑπὸ τοῦ Bandini ἐν σελ. 131-134 τοῦ δευτέρου τόμου τοῦ καταλόγου τῶν Ἑλληνικῶν χειρογράφων, ἀνήκει δὲ εἰς τὸν ἐνδέκατον αἰῶνα, εἰ καὶ ὁ πολὺς Cobet ἐν τῷ βιβλίῳ τῷ ἐπιγραφομένῳ «de arte interpr.» ἐν σελ. 103 ἀνάγει αὐτὸν εἰς τὸν δέκατον· ἔχει 264 φύλλα ὧν τὰ τελευταῖα 146 φέρουσι γεγραμμένα τὰ δράματα τοῦ Αἰσχύλου καὶ τὰ Ἀργοναυτικά Ἀπολλωνίου τοῦ Ροδίου.

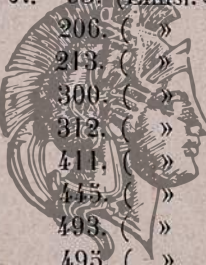
Ἰδὼν εὐθὺς κατὰ τῶν πρώτων φύλλων τὴν ἀνάγνωσιν ὅτι τὸ χειρόγραφον κακῶς εἶχον ἀναγνώσῃ οἱ μέχρι τοῦ χρόνου ἐκείνου ἐκδόται Elmsley (1820), Wolf, Dübner (1858) καὶ Campbell (1879) ἐπεχείρησα νὰ συντάξω νέαν ἀκριθεῖ αὐτοῦ ἀντιβολὴν ἐν τε τῷ κειμένῳ τῶν δραμάτων καὶ ἐν τῷ τῶν ἀρχαίων σχολίων τῶν προσγεγραμμένων ἐν ταῖς ὠκίαις (marginalia) εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ λ. χ. νὰ φαντασθῇ ὅτι ἐν Αἴαντ. στ. 178 ὁ L δὲν ἔχει ἐλ α φ Η β ο λ ί α ι ς, ἀλλ', ὡς ὁ Dindorff εἶχεν ἀποκλασθῆσθαι κατ' εἰκασίαν, ἐλ α φ Α β ο λ ί α ι ς καὶ ἐν στ. 1098 οὐχὶ τὸν ἄνδρ', ὡς πάντες οἱ ἐκδόται παραδίδουσιν, ἀλλὰ τόνδ' ἄνδρ' (πρβλ. στ. 1047 τόνδε τὸν νεκρόν, 1061, 1090, 1103, 1109, 1126, 1128, 1140, 1169, 1176, 1185, 1280, 1319, 1332 τὸν ἄνδρα τόνδε, 1355, 1378, 1385.) καὶ ἐν στ. 1109 οὐχὶ ἐς ταφὰς ἀλλ' εἰς ταφὰς;

Μεῖζονα καὶ πλείονα ἦσαν τὰ κακὰ τῶν ἐκδοτῶν ἀναγνώσματα ἐν τοῖς σχολίοις ἅτινα μετὰ τὸν Dübner οὐδεὶς ἄλλος εἶχεν ἐκ νέου ἀντιβάλῃ, περὶ αὐτῶν δὲ καὶ ἔγραψα διὰ μακρῶν ἐν τῇ πραγματεῖᾳ τῇ ἐπιγραφομένῃ «codex Laurentianus von Sophokles und eine neue Kollation im Scholientexte» τῇ καταχωρηθείσῃ ἐν σελ. 403—440 τοῦ 13ου ἀναπληρωτικοῦ τόμου τῶν «χρονικῶν τῆς κλασικῆς φιλολογίας» (Supplementband der Jahrbücher für classische Philologie) τῆς Λιψίας καὶ ἀνατυπωθείσῃ καὶ ἐν ἰδίῳ τεύχει (besonderer Abdruck). Ἡ ἀνάγνωσις

καὶ ἀντιβολὴ τοῦ ἐξ 118 φύλλων συγχειμένου χειρογράφου τοῦ Σοφοκλέους εἶχε προχωρήσῃ μέχρι τοῦ φύλλου 97α ὅτε ἐν φ. 97β ἐνέτυχον τῷ εἰς Οἶδ. ἐπὶ Κολ. στ. 71 σχολίῳ τῷδε: «ἡ καταρ-
 τῶσαν μῶλοι: παρσκευάσων, εὐτρεπίσων. Ὅμηρος ἤρτυναντο
 δ' ἔρετρα (δ 782) καὶ Κλυταιμνήστρα δόλον ἤρτυε
 (λ 439)», ἐπιστήσας δὲ μᾶλλον τὴν προσοχὴν εὔρον ὅτι ὁ κωδῆξ
 εἶχε Κλυταιμνήστρα. Περιεργία τῆς στιγμῆς ἐκείνης προσγε-
 νομένη μοι ἐξ ὑπονοίας, ἧς τὴν ἀρχὴν καὶ αἰτίαν οὐδ' ἐγὼ ἐνθυ-
 μοῦμαι πλέον, μὲ ἐκίνησε νὰ ἀνεύρω καὶ ἐν τοῖς προαναγνωσθεῖσιν
 96 φύλλοις τὰ χωρία πάντα ἐν οἷς φέρεται τὸ ὄνομα, ἀνευρῶν
 δὲ καὶ ἐπαναγνοὺς αὐτὰ εὔρον ὅτι πανταχοῦ τοῦ κώδικος κεῖται
 γεγραμμένον Κλυταιμνήστρα. Ἴδου τὰ χωρία κατὰ τὴν ἐν τῷ
 χειρογράφῳ τάξιν:

Φύλλ.	18α.	Ἡλέκτρ.	σχ.	εἰς	στ.	95.	(Elmsl. ἐκδ. σελ. 313) δῖς.
»	19α.	»	»	»	»	206.	(» » 318).
»	19β.	»	»	»	»	213.	(» » »).
»	20α.	»	»	»	»	300.	(» » 322).
»	20β.	»	»	»	»	312.	(» » 322).
»	21β.	»	»	»	»	411.	(» » 325).
»	»	»	»	»	»	445.	(» » 326).
»	22α.	»	»	»	»	493.	(» » 328) δῖς.
»	»	»	»	»	»	495.	(» » »).
»	22β.	»	»	»	»	539.	(» » 329).
»	23β.	»	»	»	»	610.	(» » 331).
»	»	»	»	»	»	622.	(» » »).
»	28α.	»	»	»	»	1058.	(» » 343) δῖς.
»	»	»	»	»	»	1065.	(» » »).
»	»	»	»	»	»	1069.	(» » »).
»	»	»	»	»	»	1070.	(» » »).
»	28β.	»	»	»	»	1080.	(» » 344).
»	29α.	»	»	»	»	1146.	(» » 345).
»	29β.	»	»	»	»	1178.	(» » 346).
»	30α.	»	»	»	»	1239.	(» » »).
»	»	»	»	»	»	1243.	(» » »).
»	31β.	»	»	»	»	1384.	(» » 349) δῖς.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Φύλλ.	316.	Ἡλέκτρ.	σχ. εἰς στ.	1389.	(Elmsl. ἐκδ. σελ. 349).
»	32α.	»	»	1404.	(» » 350).
»	»	»	»	1428.	(» » »).
»	»	»	»	1434.	(» » »).
»	32β.	»	»	1458.	(» » 351).
»	72α.	Τραχ.	»	639.	(» » 174).
»	97β.	Οἶδ. Κολ	»	71.	(» » 45).

Ἐν τῷ κειμένῳ τῶν δραμάτων αὐτῶν τὸ ὄνομα ἀπαντᾷ μόνον δὶς, ἐν Ἡλέκτρ. στ. 1368 καὶ 1473.

Μνημονεύσας ἐν τῇ ἀντιβολῇ ἐν σελ. 435—436 τὸ πρᾶγμα παρετήρουν ὅτι πρὸς ἐξακρίβωσιν αὐτοῦ ἀνάγκη ἐπιμελοῦς τῶν χειρογράφων ἐρεύνης καὶ παρέθετον χωρίον τι τοῦ μεγάλου ἐτυμολογικοῦ, περὶ τοῦ κατωτέρω, παραβάλλων καὶ τὰ ὀνόματα Κλυτομήδης, Κλυτομήστωρ (Πολυμήστωρ) τὴν περαιτέρω ζήτησιν ἀνεβαλλόν εἰς δευτέρας φροντίδας.

Εἶνε ἡ γραφή Κλυτομήστωρ ἐν τῷ Σοφοκλείῳ κώδικι σφάλμα τοῦ ἀντιγραφέως ἢ ἔχει λόγον τινὰ καὶ τίνα ; Ὅτι δὲν δύναται εἰς ἀπλήν σύγχην νὰ ἀποδοθῇ, μάλιστα ὁ μέγας ἀριθμὸς τῶν χωρίων (33 τῶν σχολίων καὶ 2 τῶν δραμάτων) ἐν οἷς ἀπαντᾷ. Εἰς τὰ 35 ταῦτα χωρία ὡς ἐπίκουροι προσήλθον νῦν 37 ἄλλα ἐκ τοῦ κειμένου τῶν δραμάτων τοῦ Αἰσχύλου καὶ τῶν εἰς αὐτὰ σχολίων, ὅπως ἐξεδόθησαν πρὸ ὀλίγου ὑπὸ τοῦ ἐπιφανοῦς φιλολόγου Ν. Wecklein. Τὴν νέαν ἀντιβολὴν τοῦ ἐν τῷ L Αἰσχυλείου κειμένου συνέταξεν ὁ γνωστὸς ἐν Φλωρεντίᾳ παλαιογράφος Ἰερώνυμος Vitelli χάριν τῆς ἐκδόσεως τοῦ Wecklein τῆς ἐπιγραφομένης : «Aeschyli fabulae cum lectionibus et scholiis codicis Medicei... ab H. Vitelli denuo collatis, Bero-
lini 1885» (ἐν δυσὶ τόμοις). Ἰδοὺ τὰ 37 χωρία :

Αἰσχύλ. Ἀγαμέμν. στ. 84, 270, 276, 590. Χορηγόρ. 881. Εὐμέν. 116.

Ἰπόθ. Ἀγαμέμν. πεντάκις. Εὐμενίδ. ἀπαξ.

Σχόλ. εἰς Ἀγαμ. στ. 31, 1098, 1105. Χορηγόρ. 22, 35, 82, 303, 383, 417, 439 (δὶς), 459, 462, 541, 598, 621, 632, 828, 834, 877, 954. Εὐμέν. 94, 104, 362, 641.

Ὁ Wecklein ἀναγνούς ὅσα περὶ τοῦ ὀνόματος εἶχον γραφή ἐν

τῇ «Νέα Ἡμέρα» τῆς Τεργέστης ἐν ἀρ. 487 τῆς 12ης Ἀπριλ. 1884 ἐδημοσίευσεν ἐν τῷ «προσαρτήματι» (Beilage) τῆς Βερολινείου «φιλολογικῆς ἐφημερίδος» (Philologische Wochenschrift) ἐν ἀρ. 31 καὶ 32 τῆς 2ας Αὐγούστου 1884 δῆλωσιν ἐν ἣ ἀποδέχεται μετὰ χαρᾶς τὰ ἐμὰ πορίσματα ὁμολογῶν ὅτι τὴν γραφὴν Κλυταιμῆστραν εἶχε φυλάξῃ ἐν τῷ κειμένῳ τοῦ Αἰσχύλου διὰ τὸν λόγον ὅτι πανταχοῦ τοῦ κώδικος φέρεται οὕτω τὸ ὄνομα γεγραμμένον, τ. ἔ. ἄνευ τοῦ ν.

Ἡ γραφὴ κατὰ ταῦτα δὲν εἶνε δυνατόν νὰ ὑποληφθῇ ὡς ἀπλοῦν σύμπτωμα ἢ σφάλμα τοῦ ἀντιγραφέως τοῦ κώδικος οὗ 72 χωρὶα φέρουσι Κλυταιμῆστρα· ὅτι δὲ οὐδὲ ἰδιοτροπία τις παράδοξος εἶνε θὰ μαρτυρησῶσι τὰ ἑξῆς.

Πῶς ἐτυμολογοῦσιν οἱ καθ' ἡμᾶς φιλόλογοι τὸ ὄνομα κατὰ τὴν μέχρι τοῦδε κρατοῦσαν ἐκτροπὴν Κλυταιμῆστρα; Ὁ ἡμέτερος Γ. Ν. Τσερέπης ἐν τῷ βιβλίῳ αὐτοῦ τῷ ἐπιγραφόμενῳ «τὰ σύνθετα τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης» ἐν σελ. 91ῃ γράφει τὰδε: «Κλυταιμῆστρη δὲ ἢ παράγουσιν ἐκ τοῦ κλυταίος ἐπιθέτου, ὅπερ ὅμως δὲν ὑπάρχει, κατὰ τὸ κραταί-λεως, κραταί-πεδον κ.τ.λ. (τῆς Δ' κλάσεως) ἢ θεωροῦσι τὸ κλυταί- αὐτοῦ τοπικὴν πτώσιν ἐπιρρηματικῶς ἐκλαμβανομένην κατὰ τὸ μεσαι-(πόλιος), πρβ. καὶ δημοσία, ἐτέρη, ἡσυχῆ (ἡσυχαι-τερος), ἰδία (ἰδαι-τερος), καινῆ, λάθρη, πεζῆ. Ἡ πρώτη ἐρμηνεία τοῦ Pott, ἢ δευτέρα Weissenborn (σελ. 7) [«die Zusammensetzung der Nomina und der Compositions vocal bei Homer», Mühlhausen 1870]. Εἰς τὴν τελευταίαν κάπως κλίνει καὶ ὁ Rödiger (σελ. 83) [«de priorum membrorum in nominibus graecis compositis conformatione finali commentatio», Lipsiae 1866]. Ἡμεῖς ἐκ τοῦ κλυταίος τοῦ Pott δυνάμεθα κάλλιον νὰ ἐξηγήσωμεν τὸ ὄνομα = ἢ ἔχουσα κλυταίον = κλυτὸν μνηστήρα, ἀλλὰ τὴν ἐπιρρηματικὴν σημασίαν τοῦ κλυταί- κατὰ Weissenborn, ἀν μὴ τὸ δεύτερον συνθετικὸν ἐκληφθῇ ῥηματικόν, ὅπερ δύσκολον, δὲν δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν (πρβ. καὶ Fedde σελ. 19 [«ueber Wortzusammensetzung in Homer», Breslau 1871] καὶ Clemm de compositis σημ. 212). Καὶ ὁ Clemm (Stud. VII, 31) ἐκ τοῦ κλυταίος κατὰ τὴν τετάρτην κλάσιν

παράγει αὐτό, ἂν καὶ τὸ ὄνομα κατ' αὐτὸν εἶνε ἀκόμη σκοτεινόν. Ὁ δὲ Zacher (39) [*«de prioris nominum compositorum graecorum partis formatione»*, Halis Saxonum 1873] λέγει ὅτι οὐδὲν σαφές ἐστὶν αὐτῷ περὶ τῆς λέξεως.

Εἰς τοῦ Τσερέπη τὰ σημειώματα ταῦτα προστεθῆσθαι ὅτι ὁ Seiler ἐν τῇ ἐβδόμῃ ἐκδόσει τοῦ Ὀμηρικοῦ αὐτοῦ λεξικοῦ ἐν σελ. 358 ὑποσημειοῦται: «*man deutet (= ἐρμηνεύουσι) κλυτὴ μνήστρια, vgl. Savelsb. Dig. p. 21*».

Τῷ βιβλίῳ τοῦ Savelsberg δὲν ἐνέτυχον, ἀγνοῶ δὲ ἂν καὶ ἄλλος τις ἔγραψε περὶ τῆς Κλυταιμνήστρας· δῆλον ὅμως ὅτι πάντες οἱ ἐτυμολογήσαντες ἔλαβον, τὸ δὴ λεγόμενον, τὴν Νεφέλην ἀντὶ τῆς Ἑρας κατ' οὐδὲν αὐτοὶ τοῦ πάλαι Ἰξίονος εὐτυχέστεροι· δύο μόνοι, ὁ Clemm καὶ ὁ Zacher ὁμολογοῦσιν ὅτι οὐδὲν σαφές αὐτοῖς περὶ τῆς λέξεως, ἢ δ' ὁμολογία αὕτη εἶνε τὸ μόνον ἄξιον λόγου ἐν τοῖς παραθεταῖσι, διότι ἡ γωνὴ δὲν ὠνομάζετο Κλυταιμνήστρα ἀλλὰ Κλυταιμήστρα.

Τί δὲ νομίζουσιν οἱ ἀρχαῖοι γραμματικοὶ περὶ τοῦ ὀνόματος;

Ἄπορον πῶς τοσοῦτοι νεώτεροι γράψαντες περὶ αὐτοῦ παρεῖδον τὸ χωρίον τοῦ μεγάλου ἐτυμολογικοῦ ἐν σελ. 521,18: «Κλυταιμνήστρα: παρὰ τὸ κλυτόν, ὃ σημαίνει τὸ ἐνδοξόν, καὶ τὸ μήδω τὸ φροντίζω γίνεται Κλυτομήστρα τουτέστιν ἡ ἐνδοξα φροντίζουσα, τροπῇ τοῦ ο εἰς α καὶ προσθέσει τοῦ ι γίνεται Κλυταιμνήστρα» (πρὸς 461,30). Κατὰ ταῦτα ἡ λέξις εἶνε Κλυταιμήστρα καὶ οὐχὶ Κλυταιμνήστρα· ἀλλὰ πῶς ὁ γραμματικὸς γράφει Κλυταιμνήστρα; ἐγὼ φοβοῦμαι ὅτι ὁ κωδῆξ τοῦ μεγάλου ἐτυμολογικοῦ ἐν τε τῷ παρατεθέντι ἐτυμολογήματι καὶ ἐν τῷ λήμματι ἔχει Κλυταιμήστρα, οἱ δὲ ἐκδῶται παραγόμενοι ἐκ τῆς συνηθείας προσέθηκαν ἀφ' ἑαυτῶν τὸ ν, ὅπως καὶ οἱ ἐκδῶται τοῦ Σοφοκλέους· περιττὸν νῦν νὰ σημειωθῇ ὅτι τὸ σημεῖωμα τοῦ Sylburg: «*τροπῇ τοῦ ο εἰς α etc.*» Melius fortasse τροπῇ τοῦ ο εἰς αι καὶ προσθέσει τοῦ ν. Alioqui enim a μνήσασθαι facienda erit derivatio» εἶνε, τὸ δὴ λεγόμενον, συκίνη ἐπικουρία, ἀμαγκιόν δὲ νὰ παρατηρηθῇ ὅτι ἄλλα ἀνάλογα ὀνόματα ἔχομεν τὰ Κλυτομήδης καὶ Πολυμήστωρ.

Τὸ ὄνομα εἶνε σύνθετον ἐκ τοῦ κλυτὰ καὶ μήδεσθαι, ἢ

Κλυταιμίστρα δὲ σημαίνει τὴν «κλυτὰ μηδομένην», τὴν «Bertrada, d. h. die durch ihren Rath od. ihre Klugheit glänzende» («ἡ τεθρυλημένη ἐπὶ τῇ πονηρίᾳ»), ὡς γράφει ὁ Pape ἐν τῷ λεξικῷ οἰονεὶ προμαντευόμενος ὅτι πρὸς τὴν ἑρμηνείαν αὐτοῦ ἔμελλέ ποτε νὰ συμφωνήσῃ καὶ ἡ ἀληθὴς τοῦ ὀνόματος ἐκφορά. Ἐπέρχεται δὲ παντὶ ἡ ἀληθὴς ἔτυμολογία τοσοῦτω εὐκολώτερον καὶ τυχύτερον ὅσω πλεῖον ἐνθυμεῖται τὰ περὶ τῆς ἐνδόξου βασιλείσσης μυθολογηθέντα ὑπὸ τῶν ποιητῶν· ὁ Ὅμηρος ἀποκαλεῖ αὐτὴν δολόμητιν ἐν Ὀδυσσ. λ 422 :

Κασσάνδρης τὴν κτεῖνε Κλυταιμίστην δολόμητις,
ἐν δὲ στ. 439 λέγει :

σοὶ δὲ Κλυταιμίστην δόλον ἤρτυε τηλόθ' ἔοντι
(ἀπαξάπασαι αἱ ἐκδόσεις ἔχουσι Κλυταιμινήστην κατὰ τὴν κακίην τῶν ἐκδοτῶν ἀνάγνωσιν ἐν τοῖς Ὀμηρικοῖς κώδιξιν) ὁ Αἰσχύλος ἐν Ἀγαμέμν. στ. 1426 μεγαλόμητιν

μεγαλόμητις ἐν
περίφρονά δ' ἔλασσε,

ὁ δὲ Σοφοκλῆς, δοῦς καὶ δράμα Κλυταιμίστραν ἐπίτησε (Nauck ἀποσπᾶσμ. τραγ. σελ. 161), ἐν Ἠλέκτρ. στ. 124 δολεράν :

τὸν πάλαι ἐκ δολεράς ἀθροῦστα
μητρὸς ἀλόντ' ἀπάταις Ἀγαμέμνονα.

Πρόσθετες ὅτι ὁ μὲν Ὀρέστης ἐν Αἰσχ. Χοηρ. στ. 989 λέγει περὶ τῆς μητρὸς αὐτοῦ ὅτι «ἐμήσατο (—μήστρα) ἐπ' ἀνδρὶ (τῷ Ἀγαμέμνονι) στύγος» ἡ δὲ Ἠλέκτρα ἐν τῇ φερωνύμῳ τοῦ Σοφοκλέους τραγωδίᾳ ἐν στ. 279 :

πατέρα τὸν ἀμὸν ἐκ δόλου κατέκτανεν.

Εὐστόχως δὲ καὶ ὁ Wecklein ἐν τῇ μνημονευθείσῃ αὐτοῦ δηλώσει ἀνευρίσκει ἐν τῷ στίχῳ 11φ τοῦ Αἰσχυλείου Ἀγαμέμνονος :

ὣδε γὰρ κρατεῖ
γυναικὸς ἀνδρόβουλον ἐλπίζον κέαρ

ἐτυμολογικὸν ὑπαινιγμὸν (Anspielung) εἰς τὴν Κλυταιμίστραν.

Κατ' ἐμὲ οὐδεμία ἀμφισβηλία ὅτι καὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων συγγραφέων τὰ παλαιὰ χειρόγραφα, ἂν προσηκόντως ἐξετασθῶσι καὶ

ἀκριβῶς ἀναγνωσθῶσι, θὰ μαρτυρησῶσιν ὅτι Κλυταιμῆστρα εἶνε ἡ πρώτη καὶ ἀληθὴς τοῦ ὀνόματος μορφή· εἶπον τὰ παλαιὰ χειρόγραφα, διότι οὐδαμῶς λανθάνει με ὅτι ἐν τοῖς νεωτέροις ἀπαντᾷ ἡ μετὰ τοῦ ν γραφή, τ. ἔ. Κλυταιμνήστρα, παραδείγματα δὲ ἀρκούμαι νὰ μνημονεύσω τὰ ἐξῆς ἐκ τῶν αἰῶνων 16ου, 15ου καὶ 14ου. Ἐν τῷ Εὐριπίδειῳ κώδικι τῆς ἐν Ἀθήναις ἐθνικῆς βιβλιοθήκης καὶ ἐν τῷ τῆς Θεσσαλονίκης (περὶ οὗ ἰκανὰ ἔγραφα ἐν τῷ «Ἀθηναίῳ» ἐν τόμ. ι' σελ. 286—309) τοῦ 16ου αἰῶνος ἀνέγνων ἐν τῇ «ὑποθέσει» τοῦ Ὀρέστου: «Ὀρέστης τὸν φόνον τοῦ πατρὸς μεταπορευόμενος ἀνείλεν Ἀγίσθον καὶ Κλυταιμνήστραν». — Μαρτύριον ἐκ τοῦ 15ου αἰῶνος εἶνε ὁ Αἰσχύλειος κώδιξ Farnesianus ἐν Νεαπόλει (h) περὶ οὗ γράφει ὁ Wecklein ἐν *praefat.* pag. X καὶ XV· ἐν αὐτῷ φέρεται Κλυταιμνήστρα ἐν Ἀγαμ. σχολ. εἰς στ. 489, 1347, 1471, ὧν στερεῖται ὁ L (*praef.* σελ. XIV). — Ἐκ τοῦ 14ου αἰῶνος εἶνε ὁ κώδιξ Florentinus ἐν τῇ Λαυρεντιακῇ βιβλιοθήκῃ *plut.* XXXI, 8 ἐν ᾧ ἡ μετὰ τοῦ ν γραφή κεῖται ἐν Ἀγαμ. σχολ. εἰς στ. 31 καὶ 39 (Wecklein ἐκδ. τόμ. α' σελ. 336). Ἀρχαιότερα τοῦ 14ου αἰῶνος μαρτυρία δὲν εἶνε γνωστὰ εἰς ἐμέ, ἴσως δὲ θὰ εἶνε καὶ ὁ πρῶτος αἰὼν καθ' ὃν ἤρξατο νὰ εἰσάγηται καὶ κρατῶνται ἡ μετὰ τοῦ ν γραφή· διδακτικὸν εἶνε τὸ ἐπόμενον παράδειγμα· ἐν τῇ «ὑποθέσει» τῶν Εὐριπίδων τοῦ Αἰσχύλου φέρονται «τὰ τοῦ δράματος πρόσωπα» ἐν οἷς καὶ «Κλυταιμῆστρας εἰδῶλον» εἰς δὲ ὁ Wecklein σημειοῦται: «κλυταιμῆστρας in κλυταιμνήστρας mutavit m¹», εἶνε δὲ m¹ ἡ Βυζαντικῆ διορθωτικὴ χεὶρ τοῦ 14ου αἰῶνος περὶ ἧς ἐν *praef.* pag. XIV.

Ἡ ἐπιμελὴς καὶ ἄλλων χειρογράφων ἔρευνα θὰ δείξῃ ἡμῖν τὸν χρόνον καθ' ὃν ἤρξατο νὰ ἀναφάνηται ἡ Κλυταιμνήστρα καὶ θὰ δώσῃ ἴσως ἀφορμὴν καὶ εἰς ἐξακριβῶσιν τοῦ λόγου ὅστις ἀπεπλάνησε τοὺς ἀντιγραφεῖς ἀπὸ τῆς ὀρθῆς ἄνευ τοῦ ν ἐκφορᾶς τοῦ ὀνόματος. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν χρόνον δῆλον ἐκ τῶν ἄνω ὅτι ἀνάγκη νὰ εἶνε νεώτερος τοῦ 11ου καθ' ὃν ἐγράφη ὁ Λαυρεντιακὸς κώδιξ ἐν ᾧ ἀείποτε κεῖται Κλυταιμνήστρα μετὰ αὐτοῦ καὶ τοῦ 14ου, ὅτε ἀναφαίνεται τὸ ν, μεσολαβοῦσι δύο αἰῶνες, ὁ 12ος καὶ 13ος ὧν ἀνάγκη νὰ ἔχωμεν τεκμήρια ἐκ χειρογράφων· δὲν ἰσχυρίζομαι, θέλω ὁμῶς (καὶ ἐγὼ ἀγνοῶ διὰ τίνα λόγον) νὰ πιστεύω ὅτι

καὶ κατὰ τοὺς δύο τούτους αἰῶνας τὸ ὄνομα διέσφιζεν ἔτι τὴν ἀρχαίαν ὀρθὴν αὐτοῦ ἐκφορὰν καὶ ὅτι τὸ ν ἤρξατο νὰ παρεισφαιρηθῆται εἰς τὴν γυναῖκα μόνις κατὰ τὸν 14ον αἰῶνα, ὅτε ἤκμασεν ὁ Τρικλίνιος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν γραμματικοί.

Εἶνε ἡ Κλυταιμνήστρα κατὰ ταῦτα πλάσμα τῶν Βυζαντιακῶν ἀντιγραφῶν. Οἱ ἀντιγραφεῖς ἠπατήθησαν ἐκ κακῆς τινος ἀναγνώσεως ἢ κατὰ συνείδησιν ἠκολούθησαν εἰς γραμματικούς παρατυμολογήσαντας τὴν λέξιν; δὲν ἰσχυρίζομαι καὶ πάλιν, πιστεύω ἕμως ὅτι συνέβη τὸ δεύτερον καὶ ὅτι γραμματικός τις ἐτυμολογήσας ἀπέβλεψεν εἰς τὸ μνησασθαί (μνηστήρ κ.τ.λ.) ἐξ οὗ καὶ παρατυμολόγησεν· ἴσως δὲ ἀφορμὴν ἔδωκεν αὐτῷ καὶ ἡ δισση ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ ἐκφορὰ Πολυμνήστωρ - Πολυμήστωρ.

Οἱ ἀναγνώσται σφόδρα θὰ ἠπόρησαν πῶς τοσοῦτοι ἐκδόται τοῦ κώδικος τοῦ Σοφοκλέους καὶ Αἰσχύλου κακῶς ἀνέγνωσαν ἐν 72 χωρίοις Κλυταιμνήστρα μᾶλλον θὰ ἀπορήσωσι, πιστεύω, ἅμα μαθόντες ὅτι ἄλλοι φιλόλογοι εὐρόντες τὸ ὄρθον Κλυταιμνήστρα καὶ ὀρθῶς ἀναγνόντες αὐτὸ οὐδέποτε ἔλαβον ἐντεῦθεν ἀφορμὴν νὰ ἐξετάσωσι τὸ πρῶτον ἀλλ' ἀταλαπύρως καὶ ἀέκαστως προσέβησαν ἀπ' ἐκωτῶν τὸ ν ὡς κακῶς κατ' αὐτοὺς λίσπον. Ἐν τῷ «συντάγματι τῶν Ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν» τοῦ Böckh (corpus inscriptionum Graecarum) ἐν ἀρ. 6195 (τόμ. γ' σελ. 879) κατεχωρίσθη ἐπιγραφή («in fragmento marmoris ad Ostiam reperto, ex schedis Gerhardi») ἥδε:

- 5 — — — εἰσὶν ἂ καὶ εἰς εἰῶναν ἔσ[ον]-
 ται — — — τοι ἐκράτησαν κὲ ἔτι ἴς
 — — — [πρ]ῶτος καρπούς πάντας
 — — — θ]ς ἐπολέμησε κὲ Ἰνδούς, οὐχ
 — — — — ου μεγάλου· ὅς πολλοὺς ὄλε-
 10 σεν — — — εἰς ἄδην, οὐ Κλυταιμ[ν]ήστρας ἀσέ-
 θημα πρὸς Ἀγαμέμνονα, οὐ μίση]ς Πύρρου πρὸς Πολυξένην,
 ο [ῶ] Βίτωνος καὶ Κλεόβιος] εὐσέβ[ε]ια, οὐ φίλια Θιόσθης καὶ
 [Ποράμου] κ. τ. λ. κ. τ. λ.

— Ὡς βλέπει ὁ ἀναγνώστης, ἐν τῷ δεκάτῳ στίχῳ συνεπληρώθη τὸ ν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἐκδότου, τοῦ λίθου ἔχοντος, ὡς μαρτυρεῖ τὸ συγκαταχωρισθὲν πνευμαϊότυπον, ΚΛΥΤΕΜΗΣΤΡΑΣ = Κλυται-

μήστρας! Ὁ ἐκδότης ὑπολαβὼν αὐτὸ σφάλμα συνεπλήρωσεν ἐν ταῖς ἀγκύλαις τὸ ν!

Τὴν αὐτὴν τύχην ὑπέστη τὸ ὄνομα τῆς ταλαιπώρου γυναικὸς καὶ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ὑπ' ἀρ. 7701 (τὴμ. δ' σελ. 144) τῇ ἐξ ἀρχαιοτάτου ἀγγείου ἐκδοθείσῃ, σωζομένῳ ἐν τῷ μουσεῖῳ τοῦ Βερολίνου περὶ οὗ ὁ ἐκδότης γράφει: «Orestes gladio petens Aegisthum in throno sedentem, post Orestem accelerans Clytaemnestra post Aegisthum Electra; descripserunt Levezow Verz. d. ant. Denkmäl. cet. p. 254 n. 1007. Gerhard Berl. ant. Bildw. I p. 293 n. 1007. edidit Gerhard Etr. u. Kampan. Vasenbilder tab. XXIV.

Tit. a. Κλυταιμ(ν)ήστρα. Ὀρέστης. Αἴγισθος. Ἡλέκτρα.

Tit. b. Νικόστρατος. Is est Nicostratus qui celebratur hoc vasculo. Cf. n. 7400. 7555. 7562.

Τὸ ἀγγεῖον ἐξέδωκε καὶ ὁ Adolf Michaelis ἐν σελ. 148 τῆς νεωτάτης ἐκδόσεως τῆς Ἡλέκτρας Σαρραλέους ὑπὸ Otto Jahn (1881), σημειούμενος ἐν σελ. VII ταῦτα: «caedes Aegisthi depicta in OLLAE VOLCENTANA musei berolinensis (n. 1007), quam ediderunt Gerhardus — et Overbeckius bildw. tab. 28, 10 p. 695» ἐν τῷ ἀπεικονίσματι ἀναγινώσκεται:

Δ Ρ Τ Σ Ε Μ Δ Τ Ν Γ Κ

== Κλυταιμέστρα, οἱ δ' ἐκδῶται οὐδ' ἐπὶ ἐλάχιστον ἐδίστασαν τὸ βουστροφηδὸν γεγραμμένον ὄνομα νὰ συμπληρώσωσι (!) γράψαντες Κλυταιμνήστρα!

Τοῦ πέμπτου αἰῶνος π. Χ. εἶνε καὶ ἕτερον ἀγγεῖον ὅπερ ὁ Michaelis ἐδημοσίευσεν ἐν σελ. 175· ἀπεικονίζει καὶ αὐτὸ τὸν φόνον τοῦ Αἴγισθου ὑπὸ τοῦ Ὀρέστου· ἀλλ' ἄς παραθέσω καὶ πάλιν αὐτοῦ τοῦ ἐκδότη τοῦ σημείωμα ἐν σελ. VII: «picturae OLLAE CAERETANAE Vindobonae in museo austriaco servatae quam editam mon. dell' inst. VIII pl. explicavit Benndorfius ann. 1865 p. 212—216, in parte antica Aegisthum e solis Atridarum labentem interficit Orestes effugiente Chrysothemide, ab altera parte Clytaemnestra accurrit bipenni armata, quam arcet Talthybius Orestis paedagogus (cf.

Nicol. Damasc. hist. fr. 28 τοῦτον δὲ ἐρρύσατο Ταλθύβιος ἐξαρπάσας καὶ ἐκθέμενος εἰς τὴν Φωκίδα παρὰ Στρόβιον κ. τ. λ.)». Ἐπιγραφὰὶ ἀναγινώσκονται ἐν τῷ ἀπεικονίσματι αἶθε: Ὁρέστας, Χρυσθέμις, Αἴγισθος, Ταλθύβιος καί:

Κ Λ Υ Τ Α Ι Μ Ε Σ Τ Ρ Α

τ. ἔ. Κλυταιμῆστρα! — Περὶ τῶν Ἀττικῶν τούτων ἀγγείων τῶν ἀρχαιοτάτων βλ. καὶ ὅσα γράφουσιν ὁ Kiessling καὶ ὁ Milamowitz von Möllendorf ἐν τῷ βιβλίῳ τῶ ἐπιγραφομένῳ «philologische Untersuchungen» ἐν τόμ. ε' κεφ. ε'. (*)

Ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ὑπ' ἀρ. 8419 τοῦ συντάγματος τῶν Ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν (τόμ. δ' σελ. 232) φέρεται μὲν τὸ ὄνομα Κλυτεμνήστρα ἀλλ' ἡ ἐπιγραφή αὕτη ἢ ἐπὶ ἀγγείου τοῦ μουσείου ἐν Νεαπόλει εἶνε ὑποβοηθική, ὡς διὰ μακρῶν σημειοῦται ὁ ἐκδότης.

III

Κώδικες ἀρχαῖοι, ἐπιγραφὰὶ παλαιόταται, μαρτυρίαι γραμματικῶν λέγουσιν ἡμῖν ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐξέφερον τὸ ὄνομα Κλυταιμῆστραν, οὐχὶ Κλυταιμνήστραν. Πῶς ἐξέφερον αὐτὸ οἱ Λατῖνοι;

Κατὰ Θουμαστὸν συγκύρημα περὶ αὐτοῦ ἔγραψεν ὁ πολὺς Ritschl ἐν τῷ βιβλίῳ τῶ ἐπιγραφομένῳ «opuscula philologica» ἐν τόμ. II. σελ. 497-498, ἐν ταῖς «εἰς Πλαῦτον παρεκδόσεις» (Plautinische Excurse). Ὀρμώμενος ἐκ τῆς γνώμης ὅτι τοῖς Ῥωμαίοις δύσκολος προσέπιπεν ἢ προφορὰ τοῦ mn γράφει τάδε: «δυνατὸν ἦτο καὶ σύμφωνον πρὸς τὴν ἐκτεθεῖσαν ἀναλογίαν νὰ σχηματίσωσιν Agamemino καὶ Clutaeminestra (ἀντὶ Clutaemnestra). Ἄλλὰ τὸ δεύτερον ὄνομα τοῦλάχιστον φαίνεται ὅτι δὲν ἐσχημάτισαν οὕτως, ἀλλὰ ἐπὶ τὸ ἐλευθερώτερον ἀμείσως Clutemestra ὅπως ἀπαλλαγῶσι τοῦ mn, ἀν μὴ τὰ πάντα ἀπατώσι. Τοῦτο ἀποδεικνύει πρῶτον ἢ διὰ παντὸς ἔλλειψις τοῦ n ἐν ταῖς ἀναγραφαῖς τῆς τραγωδίας τοῦ Ἀττίου παρὰ Νονίῳ καὶ Σερούῳ: clytemestra, clytaemystra, clytemetra, tytesemestra, ἐμπεδοῖ δ' ἐτι μᾶλλον

(*) Κατ' ἀνακοίνωσιν φιλικὴν τοῦ σεβαστοῦ καθηγητοῦ Κ. Σ. Κόντου.

ἡ συστολή τῆς δευτέρας συλλαβῆς ἐν τῷ ἰάμβῳ τοῦ Λιβίου στ. 11:

Clytemestra iuxtim, tertias natae occupant

καὶ παρ' Ἀύσονίῳ ἐν τοῖς «ἐπιταφίοις ἡρώων» ἐν ἀρχῇ:

Vindicem adulterii cum Clytemestra necet.

— Καὶ ἐν τοῖς πρὸς Ἑρέννιον I, 16, 26 ἔχουσι καλὰ ἀντίγραφα *Clytemestram* καὶ ἴσως καὶ ἀλλαγῶν ἂν τις ἐπιστήσῃ τὴν προσοχήν (πρβλ. καὶ Fleckeisen «fünzig Artikel» σελ. 13 ἔνθα ἀποδείκνυται ἀσφαλέστατος ὁ τύπος *Clytemestra*).

Ἐν σελ. 502 λέγεται: «ὁ Σερούσιος γράφει εἰς Αἰν. VII, 631: «Cassius Hemina tradidit Siculum quendam nomine uxoris suae *Clytemestrae* condidisse *Clytemestrum*, mox corrupto nomine *Crustumerium* dictum».

Ταῦτα ὁ πολὺς Ritschl. Ὁ δὲ ἐν Λιψία καθηγητῆς Ribbeck προστίθει ἐν σελ. 517 τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοθέντων «φιλολογικῶν ἔργων» τοῦ Ritschl τὰ εἰρηστικὰ ἀναλημμοσιεῖα αὐτὰ ἐκ τῶν «χρονικῶν» (*Jahrbücher f. class. Philologie*) τοῦ Fleckeisen ἐκ τόμ. 77^{ου} σελ. 191 (1858): «ἰσως οὐδέ τις Ῥωμαῖος ἐχρήσατο τῷ η, διότι καὶ παρὰ Κικέρωνι de off. I § 114 ἔχει ὁ κωδιξ Bamb. (τοῦ δεκάτου αἰῶνος) καὶ Würzb. *clyte-mestram* καὶ ὁ Ambrosianus καὶ ἀμφότεροι οἱ Bernenses α καὶ β, ὁ δὲ Bern. γ *clitimestram*. Καὶ παρὰ Ἰουβενάλιῳ 6, 656, ἔνθα ἡ δευτέρα συλλαβὴ μακρά, κεῖται *mane Clytemestram nullus non vicus habebit*. Παρὰ Προπερτίῳ V, 5, 57 τὸ *Clytaemnestrae* εἶνε σφάλμα, τὸναντίον ἐν V, 63 τὸ *Hypermestrae* (τοῦ κωδ. Groninganus καὶ Guelferbytanus) εἶνε ὀρθὸν κ.τ.λ.».

Πόσον ὅμως ἠπατάτο ὁ ἄλλως μέγας Ritschl! Πᾶσαι αἱ ἐν τοῖς ἄνω ἐκτεθεισῶν θεωρίαι ἐστηρίζοντο ἐπὶ τῆς σαθρᾶς ὑποθέσεως ὅτι οἱ Λατίνοι παραλαβόντες τὸ ὄνομα παρὰ τῶν Ἑλλήνων παρέλιπον τὸ η, διότι δὲν ἠδύναντο νὰ προσφέρωσιν εὐκλόως τὸ mn! Ἄλλὰ τότε πῶς προσέφερον τὰ *autumnus, damno, contemno* κ. ἄ. γ.—Ναί, δὲν παρέλιπον οἱ Ῥωμαῖοι τὸ η τῆς λέξεως, διότι οὐδέποτε καὶ εἶχεν αὐτὸ ἡ λέξις ἀφοῦ τὸ ν ὑπὸ οὐδενὸς Ἑλληνος συγγραφέως ἐλέχθη δῆλον ὅτι καὶ οὐδεὶς Ῥωμαῖος ἐχρησάτο ποτε αὐτῷ. Ἄλλ' ἴσως καὶ ὁ Ritschl εἶχε προαίσθησιν τινα ὅτε ἔγραψεν

ἐκεῖνα τὰ «ἂν μὴ τὰ πάντα ἀπατῶσιν» («wenn nicht alles täuscht»), ὅπως καὶ πράγματι τὰ πάντα τοὺς πάντας ἠπάτων!

IV.

Γράφων πρὸ δύο ἐτῶν βραχέα τινὰ περὶ τοῦ ὀνόματος εἰς φίλον ἐπέβαινον λέγων: «ἐγὼ οὐ μόνον ἔπεισα ἑμαυτὸν ὅτι ἡ ἔνδοξος βασίλισσα ἦτο Κλυταιμῆστρα, ἀλλὰ πολὺ φοβοῦμαι μὴ καὶ ἡ κοινῶς λεγομένη Ὑπερμνήστρα φανῆ ποτε Ὑπερμῆστρα».

Ὁ φόβος μου δὲν ἦτο μάταιος, διότι ἐν τῷ ἀρχαίῳ σχολίῳ εἰς Αἰσχύλ. ἐπιτ. ἐπὶ Θήβ. στ. 556 (ἐκδ. Wecklein σελ. 159) ἀναγινώσκειται τὸ ἐξῆς κατὰ τὴν ἀντιβολὴν τοῦ Vitelli: «Ἀμφιάραος Ὀϊκλέους τοῦ Μελάμποδος τοῦ Ἀμυθάνου τοῦ Κρηθῆως τοῦ Αἰόλου τοῦ Ἑλλήνου τοῦ Διός, μητρός δὲ Ὑπερμῆστρας» (οὐχὶ Ὑπερμνήστρας).

Ἐν τῷ λεξικῷ τῷ Λατινικῷ τοῦ Georges ἐν λ. ἀναγινώσκω τὰ ἐξῆς: «Hypermnestra — Prop. 4, 7, 63 (wo L. Müller ohne Noth *Hypermetre*)»: ὅτι ὁμοίως οὐχὶ «ἀνευ ἀνάγκης» (ohne Noth) ὁ Müller ἔγραψε παρὰ Ἡοοτεροῦ *Hypermetre* μαρτυροῦντι ὅτι δύο κώδικες ἔχουσι τὴν γρασὴν ταύτην, ὡς ἀναφέρει ὁ Ribbeck ἐν τῷ παρατεθέντι σημειώματι.

V.

Ταῦτα εἶχον νὰ εἶπω περὶ τῆς ἐκφορᾶς τοῦ πολυθρυλήτου ὀνόματος παρὰ τε Ἑλλησι καὶ Λατίνοις ἀποδεικνύων ὅτι ἡ πρώτη καὶ ἀρχαία καὶ ἀληθῆς καὶ μόνη ὀρθὴ ἐκφορὰ αὐτοῦ εἶνε Κλυταιμῆστρα (*Clytaemestra*) καὶ ὅτι ὁ τύπος Κλυταιμνήστρα εἶνε ἴδιος τῶν μεταγενεστέρων αἰῶνων 14ου, 15ου, 16ου, πλάσμα γραμματικοῦ τινος ἀγραμμάτου ἢ νυσταλέου ἀντιγραφῆως.

Παρὰ τὴν κακὴν συνήθειαν τὴν κρατοῦσαν δῆλον ἐκ τῶν ἐκτεθέντων ὅτι ἅπαξ ἅπαντες καὶ γράφοντες καὶ ὀμιλοῦντες ὀφείλομεν ἀπὸ τοῦ νῦν νὰ μεταχειριζώμεθα τὸν ἀληθῆ καὶ γνήσιον τύπον Κλυταιμῆστραν ὅστις ἀπὸ τοῦ 14ου αἰῶνος παραγκωνισθεὶς ὑπὸ τῆς κிடδήλου Κλυταιμνήστρας ἐπέπρωτο μετὰ πέντε αἰῶνας, φθίνοντος τοῦ 19ου, νὰ ἀναφανῆ πάλιν καὶ ἀναλάμπῃ καθαρὸς καὶ ἐλεύθερος τοῦ πρᾶσιτήσαντος ἐκείνου ν. Εἰς τὴν γνώμην ταύτην

συμφωνοῦσί μοι καὶ πλείστοι λόγιοι φίλοι, ξένοι τε καὶ ὁμογενεῖς, οἷς ἀνεκοίνωσα αὐτήν, εὐτυχῶς δὲ ἤρξατο καὶ νὰ γίνηται χρῆσις τοῦ ὄρθου τύπου ἐν βιβλίοις ἐν τε τῇ Ἑλλάδι καὶ ἐν τῇ Εὐρώπῃ. Εἶδομεν ὅτι ὁ σοφὸς Wecklein ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Αἰσχύλου εἰσήγαγεν αὐτὸν καὶ ἀποκατέστησε πανταχοῦ τοῦ κειμένου τῶν δραμάτων καὶ τοῦ τῶν εἰς αὐτὰ σχολίων καὶ λατινιστῶν δὲ γράφων γράφει ἀείποτε *Clytaemestra*

Δὲν ἔλειψαν καὶ φίλοι λόγιοι οἵτινες σαφῶς μοι ὠμολόγησαν διασταγματῆς περὶ τοῦ δυνατοῦ τῆς ἐκνικήσεως τοῦ ὄρθου τύπου μετὰ προηγουμένην πέντε αἰώνων χρῆσιν τοῦ ἐσφαλμένου καὶ νόθου. Δὲν ἀρνοῦμαι ὅτι ἡ ἔξις εἶνε δευτέρα φύσις ἐνίοτε· ἀδιστακτικῶς ὁμως νομίζω ὅτι παρὰ τὴν κακὴν ἔξιν θὰ ἐκνικήσῃ ἡ Κλυταίμηστρα ὅταν μάλιστα, ὡς ἐξ ἄπαντος θὰ συμβῆ, ἀποκατασταθῇ καὶ πάλιν εἰς πάντων τῶν συγγραφέων τὰ κείμενα. Ὁμολογῶ ὅτι μετὰ τοσαύτην γενικὴν καὶ παγκόσμιον χρῆσιν τῆς Κλυταίμνης τρας φαίνεται παράδοξός πως καὶ προσπίπτει ξενότροπος εἰς τὰ ὄτα ἡ Κλυταίμηστρα ἃς ἐπιχειρήσῃ τις θύμωσ καὶ δεκάκις μόνον νὰ ἀπαγγέλλῃ τὸ ὄνομα ἄνευ τοῦ ν καὶ δεκάκις νὰ ἀναγνώσῃ αὐτὸ ἄνευ τοῦ ν καὶ τότε παραχρῆμα ἅμα μὲν θὰ προσαιετώθῃ πρὸς τὴν Κλυταίμηστραν ἅμα δὲ θὰ ἀπαλλοτριωθῇ ἀπὸ τῆς Κλυταίμνης τρας ἥτις ὡς ἄλλος ψευδὴς Σμέρδης ἐνοσφίστατο τὴν βασιλείαν τῆς πρώτης.

Θὰ ἔλθῃ ποτὲ ἡμέρα, καὶ εἶνε ἐγγύς αὐτῇ, καθ' ἣν πάντες θὰ ἀπορῶμεν πῶς τόσοσ κόσμος ἠδύνατο τόσοσ δεινῶς νὰ ἀπατάται ἐπὶ πέντε αἰῶνας νομίζων ὅτι ἡ τοῦ Ἀγαμέμνονος γυνὴ ἦτο ἡ Κλυταίμηστρα!

Ταχέως, τάχιστα θὰ ἐκνικήσῃ κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην ἡ Κλυταίμηστρα καὶ τότε θὰ προπέμψωμεν εἰς τὸν τάφον τὴν Ψευδοκλυταίμνηστραν ἐπιφωνοῦντες τό :

sic transit gloria mundi ! (pseudoclytaemnestrae).

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΥΠΟ ΠΕΤΡΟΥ Ν. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ ΠΡΟΕΞΕΔΟΘΗΣΑΝ :

Κριτικὰ καὶ ἐρμηνευτικὰ εἰς τὰ ἀποσπάσματα τῶν Ἑλλ. τραγ. ποιητῶν, ἐν Λειψία τύποις B. G. Teubner 1880.

Kritische und palaeographische Beiträge zu den alten Sophokles-Scholien, Leipzig Druck und Verlag von B. G. Teubner 1881.

Codex Laurentianus von Sophokles und eine neue Kollation im Scholientexte, Leipzig Druck und Verlag von B. G. Teubner 1885.

Beiträge zur Erklärung und Kritik des Sophokles, pars prima (δικαιριδὴ διδακτορικὴ), Jenae typis Frommanni 1883.

Ἐπίκρισις τῆς Σπυριδωνοῦ Π. Λάμπρου ἐκδόσεως τοῦ Μιχαήλ Ἀχορνιάτου, ἐν Ἀθήναις ἐκ τοῦ τυπογραφείου τῶν ἀδελφῶν Παρρῆ 1883.

ΕΚΔΙΔΟΝΤΑΙ ΜΕΤ' ΟΛΙΓΟΝ :

Ἐπιτομὴ εἰς τὰς ἀποσπάσεις Σοφοκλέους ἀρχαία.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

007000020556